

Wojciech Surówka OP

 <https://orcid.org/0000-0002-5723-5420>

UKRAIŃSKIE LABORATORIUM EKUMENIZMU

Pozytywne skutki uzyskania autokefalii przez Kościół Prawosławny Ukrainy widoczne są przynajmniej na trzech płaszczyznach. Po pierwsze, pomimo sprzeciwu Patriarchatu Moskiewskiego duża grupa Ukraińców żyjących do tej pory w niekanonicznej strukturze została włączona do rodziny światowego prawosławia. Po drugie, wzmocniona została samoidentyfikacja Ukraińców pragnących oddzielić się od Rosji we wszystkich dziedzinach życia narodowego i społecznego. I wreszcie po trzecie, decyzja ta otworzyła możliwość przejścia na kolejny poziom ekumenicznego namysłu nad tradycją chrześcijaństwa kijowskiego. Szczególną rolę w tym procesie odgrywa Ukraiński Kościół Greckokatolicki, który od wielu lat promuje ideę podwójnej koinonii, czyli zachowania jedności zarówno z Konstantynopolem, jak i z Rzymem.

Po utworzeniu Kościoła Prawosławnego Ukrainy pojawił się w tym kraju silny ośrodek chrześcijaństwa tradycji wschodniej otwarty na współpracę z innymi wspólnotami, przede wszystkim ze wspomnianym już Ukraińskim Kościołem Greckokatolickim. Nie jest on najliczniejszą wspólnotą chrześcijańską w Ukrainie – według różnych obliczeń skupia około sześciu milionów wiaryzących – jednak to właśnie ten Kościół nadaje nowy ton, do tej pory nieobecny w dialogu ekumenicznym.

Od momentu pojawienia się pierwszych informacji na temat możliwości uzyskania autokefalii przez Kościół Prawosławny Ukrainy, zwierzchnik grekokatolików, abp Światosław Szewczuk, popierał tę ideę i wpisywał ją w ekumeniczną strategię swojej wspólnoty. W maju 2018 roku stwierdził, że stworzenie jednego Kościoła prawosławnego jest tylko pierwszym krokiem na drodze jedności Kościołów tradycji chrztu Włodzimierza w jednym Kościele kijowskim.

Następnym krokiem jest ekumeniczny dialog między Ukraińskim Kościołem Grekokatolickim a zjednoczonym ukraińskim prawosławiem w kierunku odnowienia pierwotnej jedności tego Kościoła¹.

Zaraz po wyborze metropolity Epifaniasza abp Szewczuk wystosował do niego list gratulacyjny, który – poza ogólnie przyjętymi dyplomatycznymi sformułowaniami – zawierał również program dalszej współpracy. Już w pierwszym zdaniu, wyrażając wdzięczność za wydarzenie soboru zjednoczeniowego, abp Światosław napisał, że przejdzie on do historii niepodległej Ukrainy „jako wielki dar Boga na drodze do pełnej jedności Kościołów chrztu Włodzimierza”. Zwrócił również uwagę, że oba Kościoły czerpią z jednego dziedzictwa liturgicznego i wyraził nadzieję, że:

Chociaż dziś jeszcze nie ma między nami pełnej komunii eucharystycznej, jesteśmy jednak powołani, by wspólnie przezwyciężyć przeszkody, jakie stoją na drodze do jedności².

Idea podwójnej koinonii, której załączki można już dostrzec w projektach zjednoczeniowych Piotra Mołyły, a ślady w wielu dokumentach Kościoła grekokatolickiego na przestrzeni wieków, pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX stulecia nabrała już bardzo konkretnych form. Wtedy to Ukraiński Kościół Grekokatolicki rozpoczął pracę nad *Ekumeniczną koncepcją* swojej wspólnoty. Kierownikiem grupy specjalistów był biskup pomocniczy zwierzchnika UKGK Lubomyr Huzar. W roku 2000 projekt *Koncepcji* opublikowano. Rozpoczął się proces wnoszenia do tekstu różnych uwag, poprawek i uzupełnień, aby mógł zostać przedstawiony do rozpatrzenia i zatwierdzenia na synodzie biskupów UKGK jako oficjalny dokument. Zrobiono to na synodzie, który odbył się w dniach 31 sierpnia – 6 września 2015 roku. 23 lutego 2016 roku *Ekumeniczna koncepcja* została wprowadzona w życie³.

W dokumencie zostały zawarte najważniejsze założenia dotyczące podwójnej koinonii, szczególnie w odniesieniu do Kościoła konstantynopolińskiego. Natomiast w odniesieniu do Kościołów prawosławnych Ukrainy autorzy *Koncepcji* zajęli następujące stanowisko:

1 *Вчинок Константинополя зруйнував певні схеми екуменічного діалогу з часів холодної війни*, <https://ugcc.church/blog/vchynok-konstantynopolya-zrujnuvav-pevni-shemy-ekumenichnoho-dialohu-z-chasiv-holodnoji-vijny-hlava-uhkts/> (20.02.2023).

2 *Глава Української греко-католицької церкви написав листа Епіфанію*, <https://www.pravda.com.ua/news/2018/12/18/7201651/> (20.02.2023).

3 Por. P. Balog, *Podwójna koinonia. Projekt połączenia Kościoła grekokatolickiego i Kościołów prawosławnych na Ukrainie*, Poznań 2022.

UKGK będzie się trzymał „taktyki małych kroków”, za pośrednictwem których można stopniowo zgromadzić kapitał ufności i współpracy⁴.

Autorzy dokumentu wyrażają również nadzieję, że wszystkie Kościoły wschodnie Ukrainy połączą się

[...] w formie jedyne go patriarchatu w koinonii tak z Kościołem rzymskim, jak i z Kościołami siostrami chrześcijańskiego Wschodu⁵.

Jak można zauważyć, jest to wyraźna propozycja wprowadzenia zasady podwójnej lojalności – wobec Kościołów na Wschodzie i na Zachodzie. Biskupi UKGK, którzy zatwierdzili tę *Koncepcję*, relację z Kościołem rzymskim postrzegają również w perspektywie koinonii. Idea, która dotychczas zajmowała miejsce jedynie w rozważaniach teologów lub w półoficjalnych listach zwierzchników UKGK, przybrała teraz status oficjalnego stanowiska Ukraińskiego Kościoła Grekokatolickiego.

Idea utworzenia jedyne go Kościoła tradycji bizantyjskiej w Ukrainie z uwagi na kwestię tzw. podwójnej lojalności zyskała popularność także za sprawą publikacji listu kard. Lubomyra Huzara *Jeden naród Boży w kraju na wzgórzach kijowskich* 13 kwietnia 2004 roku⁶. Pismo to zostało wydane z okazji przeniesienia stolicy metropolity UKGK ze Lwowa do Kijowa, które według ukraińskiego duchownego był symbolicznym pierwszym widzialnym krokiem uczynionym przez jego Kościół na drodze ku pełnej jedności ze wspólnotami wschodnimi w Ukrainie. Kościół grekokatolicki w ten sposób miał wnosić do Kijowa doświadczenie jedności z chrześcijańskim Zachodem.

Abp Światosław Szewczuk w rozmowie z Krzysztofem Tomasikiem przedstawił bardzo śmiałą, a zarazem inspirującą historię swojej tradycji kościelnej.

Jesteśmy Kościołem, którego korzenie sięgają chrześcijaństwa kijowskiego, nieograniczającym się jedynie do Ukraińców. Jest to Kościół narodzony w wodach chrztu przyjętego przez wielkiego księcia Włodzimierza w 988 roku. [...] Pamięć niepodzielone go Kościoła zawsze kształtowała tożsamość naszego Kościoła⁷.

4 *Концепція екуменічної позиції Української Греко-Католицької Церкви (робочий документ Синоду єпископів УГКЦ згідно з рішенням Синоду єпископів від 14 жовтня 2000 р.)*, 36, [w:] „Богословія” 65 (2001), s. 60; por. P. Balog, *Podwójna koinoni...*, dz. cyt., s. 186.

5 P. Balog, *Podwójna koinoni...*, dz. cyt., s. 186.

6 Л. Гузар, *Один Божий Народ у краї на Київських горах. Слово Блаженнішого Любомира, Митрополита Києво-Галицької Митрополії Української Греко-Католицької Церкви, з нагоди започаткування повернення осідку митрополита до Києва*, [w:] А. Аржаковський, *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром. До пост конфесійного християнства*, Львів 2006, s. 120–130.

7 Ś. Szewczuk, K. Tomasik, *Dialog leczy rany. Arcybiskup Światosław Szewczuk w rozmowie z Krzysztofem*

Dlatego metropolia kijowska widzi konflikt między Konstantynopolem a Rzymem, zwłaszcza toczący się w pierwszych wiekach po podziale, jako spór lokalny, który nie dotyczy całości Kościoła. Intuicję tę potwierdza fakt, że metropolici z Kijowa, odwiedzając Kościół rzymskokatolicki na Zachodzie, zawsze koncelebrowali liturgię z biskupami obrządku łacińskiego. Arcybiskup – wypowiadając się o metropolicie Izydorze, który był biskupem prawosławnym i aktywnym uczestnikiem soboru we Florencji w 1439 roku – mówił „nasz metropolita Izydor”. Bardzo przekonujący jest ten nowy sposób odwołania się do czasów chrztu Rusi Kijowskiej – to nie próba oderwania się od prawosławia, ale powrót do źródeł Kościoła przed schizmy. Ciekawe, że arcybiskup prawie w ogóle nie wspominał o unii brzeskiej. Widać, że dla współczesnej świadomości grekokatolików nie stanowi ona kluczowego momentu w formowaniu ich tożsamości.

Jednocześnie zaznaczył on, że czym innym jest zjednoczenie (*об'єднання*), a czym innym pojednanie (*єднання*). Zjednoczenie dokonuje się na poziomie struktur, natomiast pojednanie dotyczy zgodnej współpracy dla dobra ukraińskiego narodu – w imię prawdy i w poszukiwaniu powszechnej jedności chrześcijan. Arcybiskup podkreślił, że w wielu sprawach może już to nastąpić. Jednym z etapów tej wspólnej drogi będzie przebadanie wspólnego dziedzictwa chrześcijaństwa w Kijowie. Na przestrzeni dziejów często bywało tak, że Kościół grekokatolicki ulegał wpływowi Zachodu, w szczególności Kościoła łacińskiego, natomiast Kościół prawosławny przez długi okres był zależny od Moskwy. W związku z tym każda ze stron musi się zastanowić, co „kijowskiego” może odnaleźć we własnej tradycji.

Do tych samych kwestii abp Szewczuk powrócił w wywiadzie udzielonym 9 stycznia 2019 roku portalowi Glavkom.ua. Poszukiwanie powszechnej jedności powinno dokonywać się na linii Rzym–Kijów–Konstantynopol, dlatego nowopowstała struktura prawosławna wydaje się odpowiednim partnerem. Chodzi o to, by nie tworzyć dwóch różnych patriarchatów, lecz dążyć do stworzenia jednego – kijowskiego, który byłby uznany zarówno przez Stolicę Apostolską, jak i Konstantynopol.

Ukraiński Kościół Grekokatolicki przechowuje mistyczną pamięć niepodzielnego chrześcijaństwa pierwszego tysiąclecia. – Podkreśla arcybiskup – Chociaż dzisiaj żyjemy w pełnej komunii z następcą Apostoła Piotra, uznajemy za nasz Kościół matkę Kościół starożytnego Konstantynopola⁸.

Tomasikiem, Kraków 2018, s. 61.

8 Єднання католиків і православних не є утопією, <https://glavcom.ua/country/society/blazhennis-hiy-svyatoslav-jednannya-katolikiv-i-pravoslavnih-ne-je-utopijeyu-559594.html> (20.02.2023).

Rzecz jasna, hierarcha dostrzegł szereg przeszkód, przede wszystkim dogmatycznych, które stoją na drodze do urzeczywistnienia tego projektu. Ma jednak nadzieję, że praca poszczególnych komisji teologicznych przyniesie efekty. Odnowienia jedności eucharystycznej nie zawęży do wymiaru lokalnego. Ukraina powinna być raczej laboratorium nowych idei.

Ważnym tekstem, który wpisuje się w to nowe ekumeniczne otwarcie, jest list napisany przez abp. Szewczuka z okazji Dnia Jedności Ukrainy 14 stycznia 2019 roku. Już sam tytuł tego dokumentu jest znamieny: *Nasza Święta Sofia*. Podobnie jak w innych miejscach mówił o „naszym metropolicie Izydorze”, również tutaj odwołał się do tradycji sprzed unii brzeskiej, tym razem jednak nie do osoby, lecz do miejsca. Chodzi nie tylko o ideę Mądrości Bożej, która formowała naród ukraiński, lecz przede wszystkim także o jej widzialny znak – Sobór Mądrości Bożej w Kijowie, który „do dziś jest symbolem pierwotnej integralności i kompletności jednego i niepodzielnego Kościoła Kijowskiego”⁹. Odwołując się do swoich poprzedników: metropolity Andrzeja Szeptyckiego, kard. Josyfa Slipego i kard. Lubomyra Huzara, arcybiskup przypomniał, że odnowa Soboru Mądrości Bożej nastąpi dopiero po przywróceniu pierwotnej jedności podzielonego obecnie Kościoła w Kijowie.

Dopóki ta jedność nie zostanie osiągnięta, żaden z kościelnych spadkobierców Kościoła Kijowskiego nie może sam posiadać starożytnej katedry Soboru Mądrości Bożej w Kijowie.

Miejsce to powinno być raczej przestrzenią dla spotkań wszystkich wspólnot zrodzonych z tradycji Kościoła kijowskiego oraz „przypomnieniem, wezwaniem, stróżem i nadzieją naszego zjednoczenia w Chrystusie”.

Ukraiński Kościół Grekokatolicki przedstawia odważny i konsekwentny program ekumeniczny. Do niedawna nie mógł liczyć na partnerstwo ze strony ukraińskiego prawosławia. Po uzyskaniu autokefalii przez Kościół Prawosławny Ukrainy grekokatolicy błyskawicznie przystąpili do działania. Ich pragnienie jedności Kościoła kijowskiego nareszcie może zacząć się realizować. Wszystko zależy od otwartości nowopowstałej struktury prawosławnej.

Papież Jan Paweł II nazwał Ukrainę „laboratorium ekumenizmu”. Dziś widzimy, że właśnie tutaj wcielają się w życie idee, które mogą realnie ruszyć ekumenizm z martwego punktu. Abp Szewczuk zakończył list skierowany do metropolity Epifaniasza następującymi słowami:

9 *Наша Свята Софія, Послання Блаженнішого Святослава нагоди століття відновлення соборності українського народу та його держави*, <https://ugcc.church/blog/nasha-svyata-sofiya-poslannya-hlavy-uhkts-z-nahody-stolittya-vidnovlennya-sobornosti-ukrajinskoho-narodu-ta-joho-derzhavy/> (20.02.2023).

W tej doniosłej chwili wyciągam rękę w imieniu naszego Kościoła do was i do wszystkich braci prawosławnych, oferując Wam rozpoczęcie wspólnego wyznaczania drogi do jedności, do prawdy¹⁰.

Abstract

Ukrainian laboratory of ecumenism

Despite the ongoing since 2014 war in Ukraine, we can speak of the positive effects of obtaining autocephaly by the Orthodox Church of Ukraine. They are already visible on at least three different levels. Firstly, despite the opposition of the Moscow Patriarchate, a large group of Ukrainians, who had been a part of a non-canonical structure before, were included in the family of world Orthodoxy. Secondly, it resulted in significant self-identity enhancement of Ukrainians, who wanted to separate from Russia on all levels of national and social life. And finally, this decision opened the possibility of transition to the next level of ecclesiological reflection on the tradition of Kyivan Christianity. A special role in this process plays the Ukrainian Greek Catholic Church, that for many years has been promoting the idea of “dual koinonia”, i.e. maintaining simultaneous unity with the Roman Church and the Church of Constantinople. In the late 1990s, the Ukrainian Greek Catholic Church began to develop its Ecumenical Concept. The leader of the group of specialists was Lubomyr Huzar, the auxiliary bishop of the head of the UGCC at the time. The Ecumenical Concept was approved at the synod held from August 31 to September 6, 2015, and was subsequently implemented on February 23, 2016. The document contains the most important objectives regarding dual koinonia, especially in relation to the Church of Constantinople. The authors of the document express the hope that all the Eastern Churches of Ukraine will unite in the form of a single patriarchate in koinonia with both the Roman Church and the sister Churches of the Christian East. Pope John Paul II called Ukraine a “laboratory of ecumenism”. Today we can see, how the ideas that can move ecumenism from a dead point are put into practice there.

Keywords: Ukraine, ecumenism, autocephaly, double koinonia, Greek Catholic Church

W. Surówka, *Ukraińskie laboratorium ekumenizmu*, [w:] *W poszukiwaniu źródeł. Jan Paweł II o Ukrainie w Europie i inne studia*, red. Z. Zarębianka, Kraków 2023, s. 83–88 (Dni Jana Pawła II), <https://doi.org/10.15633/9788374389174.10>.

¹⁰ Глава Української греко-католицької церкви написав листа Епіфанію, <https://www.pravda.com.ua/news/2018/12/18/7201651/> (20.02.2023).